

[Laatste update 15-06-2015] ¹

Inleiding

Anders dan de Romanistiek kent de Medioneerlandistiek geen traditie met betrekking tot het inventariseren, indexeren, identificeren en annoteren van (literaire) eigennamen. Haal een willekeurige negentiende- of twintigste-eeuwse editie van een Oudfranse tekst uit de kast en achterin vindt u naast een *Glossaire*, waarin de minder gangbare woorden verklaard worden, een *Table des noms propres* c.q. een *Index de noms de personnes et de lieux*, waarin u kunt opzoeken: Wie is wie?, en: Waar ligt wat? ² Doe datzelfde met een willekeurige editie van een willekeurige Middelnederlandse tekst en u vindt zo'n (geannoteerde) index van eigennamen slechts bij zeer hoge uitzondering. ³ De (hoofd)oorzaak van deze systematische omissie is het historische feit dat de overgrote meerderheid van edities van Middelnederlandse teksten tot stand kwam in het kielzog van het fenomenale *Middelnederlandsch Woordenboek*, en dat deze edities bezorgd werden door taalkundig geschoolde editeurs, wier belangstelling voor het middeleeuwse referentiekader zich beperkte tot het lexicon. ⁴ Als gevolg hiervan kon de medioneerlandicus in

1. <http://bouwstoffen.kantl.be/remlt/remltindex.htm>

2. Een ander vast onderdeel in een Oudfranse teksteditie dat node gemist wordt in nagenoeg elke editie van een Middelnederlandse tekst is een *Analyse du poème*, waarin de tekst wordt samengevat.

3. Zo'n witte raaf is / was: *Ferguut*. Uitgegeven met inleiding en aantekeningen door E. Rombauts, N. de Paepe en M.J.M. de Haan. Culemborg 1976. E. Rombauts publiceerde daarin een geannoteerde index op Persoonsnamen (Bijlage I) en Plaatsnamen (Bijlage II), beide vooral gebaseerd op de *Tables des noms propres* [...] van L.F. Flutre (zie hieronder). Voorbeeldig in hun inventarisatie en annotatie zijn de (deel)-edities die verschijnen in de 'Utrechtse' reeks *Middelnederlandse Lancelotromans* (1987-). Oudere edities met een index zonder annotatie zijn: G. Kalff, *Middelnederlandsche epische fragmenten, met aanteekeningen*. Groningen 1886 (reprint Arnhem 1967), p. 293-297, en: *Floris ende Blancefloer van Diederick van Assenede*. Uitgegeven door P. Leendertz jr. Leiden 1912, p. 143.

4. Hierover: G. Karsten, *100 jaar Nederlandse philologie: M. de Vries en zijn school*. Leiden 1949; H. Slings, *Toekomst voor de Middeleeuwen. Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam 2000, p. 15-82.

tegenstelling tot zijn collega's romanisten dan ook niet terugvallen op repertoria waarin eigennamen (al dan niet corpusgebonden) verzameld zijn: de bekendste die van West voor de Oudfranse Arturroman in verzen en in proza, en dat van André Moisan voor de Oudfranse Karelepiek en haar vertalingen.¹

Niet dat er nooit plannen in deze richting zijn gemaakt. In september 1902 schreef de Koninklijke Vlaamsche Academie een prijsvraag uit voor *Een Onomasticon of Lijst van Persoonsnamen der Middelnederlandsche Letterkunde*. Bedenker was niemand minder dan Willem de Vreese (1869-1938). Drie jaar later lezen wij in de *Verlagen der Keurraden* dat er slechts één inzender was. Onder de kenspreuk *Finis coronat opus* (Het einde kroont het werk) overhandigde – naar later bleek – de Leuvense hoogleraar Charles P.F. Lecoutere (1865-1921) in 1904 ca. 35.000 fiches met daarop meer dan 100.000 uitgeschreven vindplaatsen. Was dat even schrikken! Dat het een hoop werk zou zijn, vermoedde De Vreese wel, maar dat het zoveel werk zou zijn ... Want, hoewel het materiaal veelbelovend was, volledig was het allerminst. Eenstemmig stelde de Keurraad voor om Lecoutere de prijs van zeshonderd franken uit te keren “op voorwaarde dat de schrijver zijn werk tot haar volkomen genoegen volledige en volmake.”² Of Lecoutere een serieuze poging gedaan heeft de kroon op het werk te zetten, en of hij zijn geld gekregen heeft, dan wel een gouden gedenkpenning van gelijke waarde, is mij (nog) niet bekend.³

1. G.D. West, *An index of proper names in French Arthurian verse romances 1150-1300*. Toronto 1969; G.D. West, *An index of proper names in French Arthurian prose romances*. Toronto 1978; A. Moisan, *Répertoire des noms propres de personnes et de lieux cités dans les chansons de geste françaises et les oeuvres étrangères dérivées*. 5 Vol. Genève 1986. Oudere repertoria zijn: E. Langlois, *Table des noms propres de toute nature compris dans les chansons de geste imprimées*. 1904 (reprint 1971) en L.F. Flûtre, *Table des noms propres avec tout leurs variantes figurant dans les romans du Moyen Age, écrits en français ou en provençal et actuellement publiés ou analysés*. Poitiers 1962.

2. *VMVA* (1905) Januari, p. 188-203; 351-352; 373. Het citaat op p. 201.

3. Uit de manier waarop het bovenstaande vermeld staat in *Onoma* 1 (1950), p. 21* maak ik op dat er niets met het materiaal gebeurd is. Navraag in Leuven heeft tot op heden evenmin iets opgeleverd. Het materiaal is zoek, onvindbaar, verloren gegaan of bewust vernietigd.

Dat De Vreese en Lecoutere elkaar ten tijde van de prijsvraag al kenden, maak ik op uit deel VIII van de serie Nederlandsche Volksboeken: *Een schoon historie van Turias ende Floreta* verscheen, uitgegeven door C. Lecoutere en W.L. de Vreese. Leiden 1904.

In 1991 werd aan de Katholieke Universiteit Nijmegen een nieuwe poging gedaan de kat de bel aan te binden. Drie toenmalige AIO's (Assistenten in Opleiding) – inmiddels prof. dr. G.H.M. Claassens, drs. P.A.W. van Heusden en dr. G.H.P. Sonnemans – lanceerden de *INGM*: de *Index Nominum Generalis Medioneerlandicae*.¹ Het was hun bedoeling met behulp van collega's in den lande een geannoteerde index samen te stellen van alle epische eigennamen – persoonsnamen (antroponiemen) en plaats- en landennamen (toponiemen) – uit de handschriftenperiode, voor zover beschikbaar in een handelseditie. In een prospectus werd op basis van materiaal dat deel uit zou gaan maken van Claassens' proefschrift een voorbeeld gegeven van wat de *INGM*-redactie voor ogen stond.²

Schrijver dezes, destijds bezitter van een bescheiden *DataPerfect*-database Middelnederlandse eigennamen, behoorde tot de aanvragers van deze prospectus. Hij was door zijn promotie-onderzoek naar de *Ferguut* al geruime tijd op zoek naar de herkomst van de eigennamen uit het vrij bewerkte, tweede stuk van de *Ferguut*, en hoopte door het systematisch excerpieren van Middelnederlandse (epische) teksten de literaire horizon van de tweede auteur verder te reconstrueren.³

In datzelfde jaar 1991 had men op het (toenmalige P.J.) Meertens Instituut KNAW tijdens een congres te Kiel kennis gemaakt met een vier jaar eerder gelanceerd initiatief van de Duitse naamkundigen Friedhelm Debus en Horst Pütz om een *Lexikon der literarischen Namen in deutschen Texten des Mittelalters* te maken.⁴ Na consultatie

1. Redactie *INGM*, 'Namenindex Middelnederlandse Letterkunde', in: *Dokumentaal* 20 (1991), p. 51-52.

2. *Index Nominum Generalis Medioneerlandicae. Prospectus*. Nijmegen 1991; G.H.M. Claassens, *De Middelnederlandse kruisvaartromans*. Amsterdam 1993, diss. KU Nijmegen, p. 431-439.

3. W. Kuiper, *Die riddere metten witten scilde*. Oorsprong, overlevering en auteurschap van de Middelnederlandse *Ferguut*, gevolgd door een diplomatische editie en een diplomatisch glossarium. Amsterdam 1989, diss. UvA, p. 9-10. Een eerdere studie naar de belezenheid c.q. beluisterdheid van de 'tweede auteur' verscheen van de hand van mevr. A.M.E. Draak, 'The second part of the Dutch *Ferguut* and its French sources', in: *Neophilologus* 19 (1934), p. 107-111. Omdat de *Ferguut* een Arturroman is, ging haar aandacht vooral zo niet uitsluitend uit naar Franse Arurromans die de auteur van het navertelde deel gekend moest hebben. Mijn onderzoek richtte zich ook op interferentie met de wereld van de Karelepiek en het chanson de geste.

4. F. Debus und H. Pütz (eds.), *Namen in deutschen literarischen Texten des Mittelalters*.

van binnen- en buitenlandse deskundigen, waaronder Debus, werd in het voorjaar van 1992 besloten voor de Middelnederlandse letterkunde een vergelijkbaar project op poten te zetten.¹

Overleg tussen de *INGM*-redactie en het P.J. Meertens Instituut, waarbij ik als intermediair dienst deed, leidde tot de conclusie dat een dergelijk project niet zonder een ‘bureau’ kon.² Overeengekomen werd dat het *INGM*-project zou opgaan in het Meertens-initiatief. Het P.J. Meertens-Instituut zou de personele verantwoordelijkheid op zich nemen, apparatuur en handboeken aanschaffen en zorg dragen voor de realisering van het project. Tevens werd besloten het project uit te breiden met de periode van de boekdrukkunst. De definitieve naam *Repertorium van Eigennamen in Middelnederlandse Literaire Teksten* ontving het project jaren later.³ Met ingang van 1 januari 1993 werd dr. W.Th.J.M. Kuiper voor één dag per week aangesteld als coördinator en daarnaast werd een drietal zogeheten uurdeclaranten als documentalist in dienst genomen.⁴

Met de hierboven genoemde repertoria van Moisan en West als voorbeeld werd begonnen aan het systematisch excerpieren van de Middelnederlandse epische letterkunde. Voor de handschriftenperiode werd uitgegaan van het repertorium van de Nijmeegse codicoloog J.G.M. Kienhorst, voor de gedrukte teksten van de bibliografie i.s.n. die zou verschijnen binnen het door prof. dr. H. Pleij en dr. R.J. Resoort opgezette project *Onderzoek naar de aard en omvang van de laat-*

Vorträge Symposium Kiel, 9.-12.9.1987. Neumünster 1989. Zie ook het ‘Zum Geleit’ in Lenschow hieronder. Het Kieler initiatief heeft inmiddels geleid tot DOLMA: Documenta Onomastica Litteralia Medii Aevi. DOLMA beoogt te publiceren in drie “Reihen”. In Reihe A zullen de bouwstoffen verschijnen, in Reihe B studies, terwijl het bewerkte materiaal in Reihe C gepubliceerd zal worden. Inmiddels verschenen in Reihe B: S. Lenschow, *Die Funktion und Verwendung der Propria in der mittelhochdeutschen Dietrich-Epik*. Hildesheim u.s.w. 1996; P. Kunitzsch, *Reflexe des Orients im Namengut mittelalterlicher europäischer Literatur*. Hildesheim u.s.w. 1996.

1. Notulen afdelingsvergadering Naamkunde P.J. Meertens Instituut, 2 april 1992.

2. Men had enige ervaring opgedaan met: R.E. Künzel, D.P. Blok en J.M. Verhoeff. *Lexicon van Nederlandse toponiemen tot 1200*. Amsterdam 1988, 2e gew. dr. Amsterdam 1989.

3. Achteraf een gelukkige keuze: de lettercombinatie ‘REMLT’ bleek na de intrede van *Google* op het Internet uniek en daarom gemakkelijk vindbaar.

4. Voor weinig geld werd veel werk – kwalitatief en kwantitatief – verzet door: mevr. drs. H.T. Hendriks (Amsterdam), mevr. drs. M.C.H.P. de Jong (Nijmegen) en mevr. drs. K. Koopmans (Amsterdam).

middeleeuwse volks- en triviaalliteratuur.¹ Dit laatste om ook de zestiende eeuw, een nog altijd sterk onderbelichte periode uit de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde, in het project te betrekken. Gekozen werd voor een ruime terminus ad quem: AD 1568, het begin van de Tachtigjarige Oorlog, het staatkundige einde van de middeleeuwse Nederlanden.

De projectduur was begroot op vijf jaar. Dat leek op het allereerste gezicht een redelijke termijn. Als een proefschrift door een individu in vier jaar geschreven kan worden dan zou een collectief een dergelijk repertorium in vijf jaar moeten kunnen opleveren ... En als wij ons beperkt zouden hebben tot een volledige inventarisatie van alle eigennamen en hun vindplaatsen dan zou die termijn ook probleemloos gehaald zijn. Een onderzoeker m/v die op zoek was naar een naam kon in dat geval die naam opzoeken in de index en alle vindplaatsen nalopen in de hoop te vinden wat gezocht werd.

Al vrij snel kwamen wij erachter dat deze strategie te vrijblijvend was. De onderzoeker hoeft weliswaar niet zelf te exciperen, maar het materiaal dat hem wordt aangereikt, wemelt van de spellingvarianten, is mogelijk onvolledig en vaak vervuild. Als de gezochte persoon, de gezochte stad of het gezochte land in een bron een alternatieve, foutieve of corrupte naam draagt dan wordt hij gemist. Maar ook zal men meer dan eens een persoon, stad of land vinden die / dat weliswaar dezelfde naam draagt, maar dat / die bij nader inzien een andere persoon, stad of land is.

Hier komt bij dat het middeleeuwse referentiekader van de oudheid en de heilsgeschiedenis grote verschillen vertoont met de hedendaagse encyclopedische kennis. Wie met ogen van nu op zoek gaat naar de Trojaanse held Hector of de moedermaagd Maria vindt niet alleen een stortvloed aan vindplaatsen, maar ook informatie die tegenstrijdig is met of haaks staat op 'onze' kennis.

Wilde het *Repertorium van Eigennamen in Middelnederlandse Literaire Teksten* uitgroeien tot een efficiënt onderzoeksinstrument en

1. H. Kienhorst. *De handschriften van de Middelnederlandse ridderepiek. Een codicologische beschrijving*. 2 delen. Deventer 1988; R.J. Resoort, *Bibliografie van verhandelende Nederlandse literatuur in druk, 1470-1600*. Nog te verschijnen.

KNAW-waardig zijn, dan zou er niet alleen opgesomd moeten worden, maar ook geïdentificeerd en geannoteerd.

Deze beslissing betekende een enorme taakverzwaring. Het kwam erop neer dat alle Middelnederlandse teksten en fragmenten vergeleken moesten worden met hun brontekst. Voor de Arturromans was dat het minst bewerkelijk, omdat die – indien vertaald – relatief getrouw vertaald zijn. Andere teksten, met name de fragmentarisch overgeleverde teksten uit de Karel-epiek, vertoonden een even losse als grillige verhouding tot het ‘origineel’.

Opvallend hierbij was dat de Middelnederlandse dichter doorgaans een Oudfranse tekst gebruikte, die stemmatologisch ver van het archetype en dus van de anderstalige standaardeditie afstond. Afwijkingen in het Middelnederlands ten opzichte van de Franse voorbeeldtekst bleken in de regel *niet* toe te schrijven aan de vertaler, maar stonden al – getuige het variantenapparaat – in het ‘perifere’ handschrift dat de vertaler tot zijn beschikking had. De Middelnederlandse vertaling van de Oudfranse *Parthonopeus de Bloys* is hier een mooi voorbeeld van.

Verrassend was dat veel Middelnederlandse teksten eigennamen bevatten die niet in de brontekst voorkwamen. Dit verschijnsel doet zich vooral voor in de Karel-epiek. Als in de zogeheten Limburse *Aiol* de hoofdpersoon wordt opgewacht door een dozijn struikrovers dan stemt de naam van de eerste en de laatste roofridder overeen met de bewaard gebleven Oudfranse redactie – die voor de verandering nu eens jonger is dan de Middelnederlandse vertaling – maar de andere namen wijken af. Onduidelijk is of dit op het conto van de vertaler geschreven moet worden dan wel dat de vertaler een handschrift op zijn schrijftafel had liggen, waarin deze veranderingen al waren aangebracht.

Tot slot de dankbetuigingen. Als eerste verdient Hella Hendriks hier genoemd te worden. Zij is / was de ijsberg onder water van dit project. Zonder haar hulp, toewijding en kennis van zaken is het mij gelukt dit gestrande project weer vlot te trekken en in de loop van veel jaren te publiceren en uit te bouwen tot wat het nu geworden is. Sasja Koetsier dank ik voor haar redactiewerk waardoor er, toen de stekker uit het project getrokken werd, een tekstcorpus op de PC stond, dat veel meer

was dan een gealfabetiseerde lijst eigennamen. Voor Franse en Germaanse vragen kon ik altijd terecht bij UvA-collega's Jelle Koopmans en Aad Quak. UvA-collega en arabist Arie Schippers heeft meer dan eens een van oorsprong Arabische eigenaam voor ons verklaard.

wordt vervolgd